

VARIJACIJE NA TEMU PRENOŠENJA AKCENATA NA PROKLITIKU

Bratoljub Klaić

Nije potrebno ni isticati, da riječi, koje postaju trosložne deklinacijom, imaju na proklitici isti akcent kao i njihovi osnovni oblici. Zato upada u oči akcent u stihu: »*ĭz ležāja* ga odgnav kroz dolove, a i kroz klance« (Ilij. XXII, 190), ali je tu sasvim sigurno po srijedi tiskarska pogreška ili u tiskari nije bilo brzog akcenta na velikom *i* (što je nažalost česta pojava), jer samo jedan pogled u IV. izdanje Ilijade može svakog uvjeriti, da je tamo akc. *ĭz*. Nije međutim isti slučaj sa stihom: »*Ōd jutārā* pedeset, — polovina vinograd nek' je« (Ilij. IX, 579), gdje prema *ŭ jutro, ĭz jutra* očekujemo *ŏd jutārā*. Riječ se *jŭtro* naime kao oznaka za kompleks zemljišta ponaša pred proklitikom drugačije nego kao oznaka za dio dana. Analogiju za to imamo u riječi *kŏlo*, s prokl. *ŭ kolo*, koja — kad znači vozilo (t. j. množ. *kŏla*) — dobiva na proklitici akcent *ŭ kola, nā kola, sà kŏlā* (usp. u Odiseji XI, 259: »Rodi Esóna, Beréta, Amítona, *sà kŏlā* borca« prema: »Kad te mladice takvu koračati *u kolo* vide«, Od. VI, 157, gdje treba čitati *ŭ kolo*).

Sprijeda sam kod prenošenja tipa *mjĕšĕc* — *nā mjesĕc* spomenuo, da nemam primjera za prenošenje sporog akcenta u istom tipu. Ovdje, govoreći o trosložnim oblicima, mogu zabilježiti: »... da nitko | Ne bi se *ŏd smrtńkā* u mŭdrosti s tobom oglĕdŏ« (Od. XXIII, 126). Kako bi se na ovom mjestu bez poteškoća za heksametar moglo čitati i *smrtńkā*, mora se svakom, tko na takav akcent naiđe u nekom prijevodu, nametnuti pitanje: da li *smŕtńk smŕtńka*, kako je ovdje, ili *smŕtńk smrtńka*, kako čitamo na pr. u prijevodu Eshilova »Agamemnona« (K. Rac) u stihu: »Al' s mirom mrijet — *smrtńku* to je pravi raj« (Matica Hrvatska 1918., str. 248; ovaj je stih kasnije preradio Mihovil Kombol u »Al' slavno mrijet smrtńcima je utjeha«). Odgovor je jasan iz Akad. rječn., a Račev akcent moramo odbiti na metričku potrebu i na analogiju prema riječima kao *dŭžńk dužńka*.

Od dvosložnih imenica muškoga roda dolazi u trosložnom obliku još i imenica *svŕjeĕńjāk* (ekav. *svĕĕńjāk*), koja prenosi akcent kao spori (usp. dij. *svĕĕńjāk*): »Na zemlju *iz sv'jĕĕńjākā* istresu oganj i drŭvā« (Od. XIX, 63).

Imenice ženskog roda mnogo su obilnije zastupane s prenesenim akcentom, premda je istina ono naprijed spomenuto *uz ŏbalu* i *ŭz obalu*, kako potvrđuju primjeri: »Pa onda ručati uzmu *uz obalu* one rijeke« (Od. VI, 97; ne može se drugačije čitati nego *uz ŏbalu*) prema: »Stanuvši *ŭz obalu* rijeci borit se počnu« (Ilij. XVIII, 533). Dalji su primjeri: »Niti da *ŭ zasjedu* s prvacima ahejskim zađeš« (Ilij. I, 228), te s genitivom množine: »Dolazeć *iz ložńicā*: Ehĕfron mu dođe i Stratij« (Od. III, 413) i: »... prime | *Ōd*

sluškīnjā te stave unutra jelo i piće« (Od. XIII, 72). Ovdje valja spomenuti i genitiv množine imenica, koje tek u tom padežu dobivaju brzi akcent i prema tome mogućnost prenošenja akcenta na proklitiku: »Jer ih je sve poubijo brzonogi divni Ahilej | Kod sporohodnih krava i *kòd bjelīcā* ovaca« (Ilij. VI, 424).

Brzi akcent na proklitici trosložnih imenica kao *visīna: vīsinu* — *ū visīnu* nisam bilježio, a i ne sjećam se, da mi je naročito upadao u oči, ali zato valja spomenuti trosložne oblike dvosložnih imenica i-deklinacije iz tipa *čeljūst čeljūsti*, kakvi dolaze u primjerima: »Il' da ga na vrh povuku i *nīz vrlēti* ga sruše« (Od. VIII, 508), te u stihu: »Ta zar ćeš poznati moći, o tuđinče, da li sam umom | Razborom i *pamēću* odvojila òd drugih žena« (Od. XIX, 326).

Za prenošenje akcenta s troslložnih imenica srednjega roda neka posluže primjeri: »Živeći *ūz jezero* kefisijskō, okolo njega« (Ilij. V, 709), zatim: »... desete noći me bozi | Prignaše *nā ostrvo* Ogigiju, gdjeno Kalipsa | Živi boginja strašna... (Od. XII, 448), te konačno: »Aresa naleta nađe, gdje òd *bojišta* na strani | Lijevoj sjedi...« (Ilij. V, 355).

Primjera za prenošenje akcenta s višesložnih imenica nisam nalazio, te se čini, da ni metričke potrebe ne zahtijevaju primjenu slučajeva kao *zā mājstoricama, nā praunuke, prī trepavici* i sl., koje je i Maretić spominjao kao fakultativne (Gram. i stil. 110).

2. Pridjevi

U pogledu akcenta na proklitici kod pridjeva oslanjamo se još i danas na Maretića, koji piše: »Pred oblicima neodređenim i određenim, koji su akcentovani brzim ili silaznim akcentom, mislim, da prijedlog dobiva spori akc.« (Gram. i stil. 180). Maretićevo kolebanje, izrečeno glagolom »mislim«, potječe očito odatle, što u Daničića nije bilo nikakvih podataka za akcentuaciju proklitike ispred pridjeva (kod imenica su naprotiv ti podaci svuda navedeni). No ipak je Maretić dobro zapazio slučajeve *dōgūsta, nākrīvo* (ibidem) i protumačio ih »valjada zato, što su prilozī«. S tim se mišljenjem uglavnom slaže i Rešetar (Betonung 208), ali ih obojicu pobijaju čisti pridjevski akcenti: »... kad vjetar oblāčine buran | Pōženē i *gūst* snijeg po zemlji mnogohranoj sipa« (Ilij. XII, 158), odnosno: »Dokle mi jošte sin lakōduman bijaše i *lūd*« (Od. XIX, 530), u kojim primjerima akcenti potječu od prof. S. Ivšića, jer su u prethodnim izdanjima ti stihovi neakcentuirani. Nemamo razloga protiviti se ovim nemaretićevskim akcentima, to više, što su iz njih onda jasni i akcenti kao *prēmīlād, prēmīlāda, prēmīlādo*, koji bi sasvim sigurno izgledali drugačije, kad bi se radilo o neiskonskoj silaznoj intonaciji, kako je to kod određenih pridjeva. Zato bi i u stihu: »Moleć se, da živ smrti uteče i vrevi ratnoj« (Ilij. II, 401) valjalo naglasiti *dā živ*, isto

bi tako u stihu: »Nek se ublažiti dâ, — neublaživ i *tvrd* je Aid« (Ilij. IX, 158) valjalo čitati *î tvrd*.¹

Za kratke se osnove kod neodređenih pridjeva također postavlja pitanje brzog i sporog akcenta na proklitici, konkretno, da li bi u neakcentuiranom primjeru »Ni lik (čit. *nî lik*) ni veličina, jer tî si nalik na kralja | Takoga, koji sit i okupan u meku spava« (Od. XXIV, 254) valjalo čitati *ù meku* ili *ù meku* (tu naime mora biti daktil). Primjeri *iznova*, *istiha* (*iz tiha*) odnosno *òdmila* (pored *òdmila*, Belić, Pravopis) ne isključuju ni jedno ni drugo.

Dok bi u ovom pravcu trebalo korigirati sprijeda iznesene Mareticeve postavke, stare akutske intonacije kod određenih pridjeva (*lûdi lûdâ lûdô* od starijega *lûdi lûdâ lûdô*) diktiraju spori akcent i stoga nema na proklitici zamjerke primjerima kao: »... toga na povratku ne će dočekat žena | Ni *lûdâ* djeca, i ne će veseliti mu se oni« (Od. XII, 43), odnosno: »A u kolibi tad su Odisej *î dîvni* svinjar | Večerali...« (Od. XV, 301). Isto i kod kratkih osnova: »... a nije ti sila | Da naklapalo budeš, ta *î boljih* ima od tebe« (Ilij. XXIII, 479) ili: »Ni u zemlji u svojoj još pr'jevare *î lažnih* r'ječi« (Od. XIII, 294). Tako i (neakcentuirano): »Dodemo u *strmi* grad lestrigōnski, zvani Telèpil« (Od. X, 81), gdje valja čitati *ù strmi*.

Da slika bude potpuna, valja reći, da se kod pridjeva tu i tamo može naći i trosložnih oblika s prenesenim akcentom, kao što svjedoči primjer: »... gdje gnoj je | Ležao *òd zaklānih* od gōvēdā, glasnih rikača« (Ilij. XXIII, 775), koji je stih u IV. izdanju glasio drugačije (s neprenesenim i neoznačenim akcentom): »... gdje je | Gnoj od zaklanih ležo od goveda glasnih rikača«. Amo ide i akcent *nâ nājvišōj* u stihu, koji je spomenut kod dvosložnih imenica srednjega roda sa silaznim akcentom (*zlāto, lišće*), te: *ù presvētōm* u Pilu (Ilij. I, 252).

3. Zamjenice

Kod ličnih zamjenica (i povratne) imamo brzi akcent na proklitici u slučajevima kao *ùzā me*, *ùzā nj* i u instrumentalu ispred *mnôm*, *tòbôm*, *sòbôm*. Za prvu pojavu imamo lijep primjer u stihu: »Nego je neki bog i *nādā me* pružio ruku« (Ilij. XXIV, 374) i (neakcentuirano): »*Među se* ne daše sjest ni mladiću ni stārcu kojem« (Od. XVI, 362), gdje valja čitati *mědū se*, kako nam je poznato iz narodne pjesme: »*Mědū se* se hoće da pomore...« Još je ljepši primjer za instrumental: »... nē bilo svađe | *Mědū mnôm* *î među tobôm* ni razdora med nama dvoma« ((Ilij. IV, 38), gdje vidimo prenošenje akcenta na dvosložnu odnosno trosložnu proklitiku (valja pripaziti

¹ Nije naprotiv tako u (naglašenom) primjeru: »Obje se žure, a *î sām* sa Hektorom želim se borit« (Ilij. XIII, 79) i u sprijeda spomenutom: »*Štò sām* najvećma želiš, kad mene veseo primi.« Razlog tome bit će i ovdje u dvostrukom, pa i trostrukom, značenju zamjeničkog pridjeva *sām*, *sāma*, *sāmo*. Činjenica, da prema *î sām* stoji mogućnost *nāsāmo*, svakako sili na razmišljanje i prikupljanje većeg broja podataka za konačnu ocjenu eventualne distinkcije.

na dugo odnosno kratko *u* u prijedlogu *među*: u primjeru *mědū se* duljina ima podrijetlo od dugog samoglasnika u slučajevima kao *zá se*, a u primjeru je *mědu mnōm*, kao i u *ī među tobōm*, kratkoći razlog u brzom akcentu u slučajevima kao *zā mnōm*, odnosno u samostalnom *tōbōm*; to dakako vrijedi i za ostale prijedloge, na pr. *nādā me*, ali *nāda mnōm*).

Ostali oblici ličnih zamjenica, ukoliko imaju uvjeta za prenošenje, prenose akcent spori, na pr. *zā njīm*, *prěd vama*, *okò njě*, kakvih je primjera vrlo mnogo, poimence: *à njōm* (Ilij. III, 377), *ì s njīm* (Ilij. V, 542 i Od. XII, 314), *ì òn* (Ilij. XVII, 84), *à jā* (Ilij. XVIII, 12); *à njih* (Od. XVI, 298), *à njōj* (Od. XXIII, 305) i t. d. Osobito su spomena vrijedni primjeri s dvosložnim prijedlozima, kao: »... pošto je presto | Borej da duše, te sn'jeg se *povr̄h nās* ledeni spusti« (Od. XIV, 476) ili: »To sve vodi me van, jer vidim, da se *povr̄h vās* | Primiče zlo...« (Od. XX, 367).

Oblici *mène*, *těbe*, *sěbe*, *njěga*, pa *měni*, *těbi*, *sěbi*, *njěmu*, koji s brzim akcentom prodiru sve više u govorni jezik zapadnih krajeva (a usvojila ih je Pravopisna komisija kao dubletu), te se često čuje *zā mene*, *pò tebi*, *kòd njega* i sl., u prijevodu Ilijade i Odiseje dolaze samo s akcentom sporim. Čak se po strogo provedenoj akcentuaciji takvih slučajeva u V. izdanju čini, da je prof. S. Ivšić osobito upozoravao na pravilnost tako akcentuiranih oblika. Neka u potvrdu toga posluži ovaj primjer: »Šest je sinova *u njěga*, *a mène* sedmoga ima | Ždrijeb kad bacah, *na mène* on pade, amo da idem« (Ilij. XXIV, 399 i 400).

Ostale zamjenice prenose spori akcent, na pr. pokazne: »Šumi *izàtoga* val od nebeskog potoka toga | Digne se...« (Ilij. XXI, 326), relativne (u stegnutom obliku): »Pa kad stupimo u grad, *okò kōg* se zidovi dižu« (Od. VI, 262), isto i stegnute posvojne, čemu ne treba primjera, pa neke neodređene (koje su zapravo određeni pridjevi): »... tad stanem | Drugove grdit odávdě odándě *uza svakog* stavši« (Od. XII, 392), gdje dakako valja čitati *uzà svakōg*.

4. Brojevi

Prenošenje kod brojeva vrlo je jednostavno: glavni prenose akcent brzi, a redni (jer su zapravo određeni pridjevi) imaju na proklitici akcent spori. Primjeri za glavne brojeve: »Stegana izrežu onda komade i preti-l'nōm | Obviju *u dva* savitka i pokriju mesnim komádma« (Ilij. II, 424), gdje je čitanje *ù dvā* izvan svake sumnje. Akcentuiran je naprotiv primjer: »Ni da je jezika deset u mène *ì desēt* grla« (Ilij. II, 489), a za dvosložnu proklitiku jedva da može biti poučnijeg primjera od ovoga: »Imajuć štit na sěbi i kacigu *ì do dvā* koplja« (Od. I, 256). Tu valja spomenuti i oblik *òbje*, koji u neakcentuiranom primjeru: »Repom ošibuje leđa i kukove *na obje strane*« (Ilij. XX, 170) s prijedlogom valja čitati *nā obje*.

Kao primjeri za redne brojeve neka budu navedeni ovi stihovi: »Ta vama (čit. *tà vama*) dolikuje, da *ù p̄rvōm* budete redu« (Ilij. IV, 341), odnosno: »Hiljadne imo sam sluge, a *ì drugōg* imo sam svega« (Od. XVII, 422).

Akcent brzi na proklitici imaju i brojne imenice i brojni pridjevi (usp. u nar. pjesmi: pršte pusta *nādvoje*, *nātroje*). Ovdje navodim samo jedan primjer: »Veleć, da Leta dvoje, a ona da porodi mnogo | Djece; al' njenu je svu poubijalo *ì dvoje ono*« (Ilij. XXIV, 609).

5. Glagoli

Akcentuacija proklitika ispred glagola može se dakako razmatrati samo u vezi s negacijom *ne* i s veznicima, jer prijedlozi dolaze kao prefiksi i pišu se zajedno s osnovnim glagolom, s kojim sačinjavaju jednu riječ. Akcentuacija na proklitikama ista je kao i akcentuacija složenih glagola, te tako na pr. *nè pjevām* potpuno odgovara akcentu *zàpjevam*. Od tog se pravila, kao što je poznato, odvaja negacija jedino u slučajevima, kao što je *p̄ijēm* — *p̄ōp̄ijēm*, ali: *nè p̄ijēm*.

U prijevodima, o kojima je riječ, najviše primjera ima za prezent u vezi s veznikom *i*. Tako poimence: »... odmah na konje | Skočiv poskokljive pođu u potjeru *ì stignū* brzo« (Ilij. XVIII, 532), odnosno: »Jaki Polifēm dirne i njega *ì reknē* ovo« (Od. IX, 446). Iz ovoga izlazi, da jednako i u (neakcentuiranom) primjeru: »Oni ustave konje u redima *i skoče* s kola« (Ilij. III, 113) valja čitati *ì skočē*. Osobito su poučni primjeri za veznik *i* u vezi s glagolskim oblikom *jēst*: »Zovem ga ljubaznikom, ma *ì jest* od mène daleko« (Od. XIV, 147) ili: »Ako mi *ì jest* žao, za ženidbom ne jadam (čit. *nè jadām*) tol'ko« (Od. XXI, 250).

(Svršit će se.)

PITANJA I ODGOVORI

OBALNI ILI PRIBREŽNI?

U posljednje vrijeme pojavljuje se dosta često u dnevnoj štampi i u emisijama radio-stanica riječ *pribrežni* u vezi s događajima na Dalekom Istoku, pa se govori o pogoršanju situacije u tjesnacu tajvanskom i o »incidentima oko kineskih *pribrežnih otoka*«. Nema sumnje o tome, da naš prosječni čitalac zastane pri toj riječi i počne se domišljati, šta li ona znači. Ako pogleda u *Rječnik hrvatskoga jezika*, koji su priredili i

1901. izdali dr. Franjo Iveković i dr. Ivan Broz, ne će u njemu naći te riječi. Ne će je naći ni u Karadžićevu *Srpskom rječniku*. Doduše, u Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* naći će riječ *pribrežje* sa značenjem »obala, strana kakvoga brijega« i s oznakom, da je zabilježena samo u Popovićevevu rječniku i da se ne čini pouzdana.

U dvojezičnim rječnicima našega jezika, koji nisu tako puristički, nego bilježe što je moguće više riječi, situacija je već nešto dru-